STUDIA Z PERSPEKTYWY STULECIA

Bitwa pod GORLICAMI

100-LECIE I WOJNY ŚWIATOWEJ
PierwszaWojna.info

Publikacja dofinansowana ze środków:

Województwa Małopolskiego

Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Urzędu Miejskiego w Gorlicach

Gorlickiego Centrum Kultury

Projekt dofinansowany ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Projekt realizowany w ramach Małopolskiego Programu Obchodów
„100-lecie I wojny światowej"
przy wsparciu finansowym Województwa Małopolskiego

Partnerzy

Małopolska GCK Gorlickie Centrum Kultury Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego małopolski instytut kultury mik

Małopolski Program Obchodów

100-lecie I wojny światowej

Bitwa pod GORLICAMI

STUDIA Z PERSPEKTYWY STULECIA

pod redakcją

Jarosława CENTKA

Sławomira KUŁACZA

Kamila RUSZAŁY

The Battle of **GORLICE**
CENTENARY PERSPECTIVES

Edited by

Jarosław CENTEK

Sławomir KUŁACZ

Kamil RUSZAŁA

Urząd Miejski w Gorlicach
Gorlickie Centrum Kultury
GORLICE 2015

Redaktorzy tomu:

Jarosław Centek, Sławomir Kułacz, Kamil Ruszała

Recenzent:
prof. dr hab. Aleksander Smoliński

Tłumaczenia streszczeń na język angielski:
Sławomir Kułacz

Korekta:
Zespół

Korekta streszczeń:
Michał Wilczewski

Skorowidze:
Łukasz Przybyło (Tetragon)

DTP:
Dorota Dobrzyńska, Tadeusz Zawadzki (Tetragon)

Projekt graficzny:
Teresa Oleszczuk (Tetragon)

Na okładce: „Pustki 2 maja 1915", fragment akwareli Jana Wałacha

© Copyright 2015 by Autorzy
© Copyright 2015 by Urząd Miejski w Gorlicach i Gorlickie Centrum Kultury
Gorlice 2015

Wszelkie prawa zastrzeżone

Książka, ani żadna jej część, z wyłączeniem zdjęć na licencji Creative Commons Free Documentation License v. 3.0 oraz Public Domain, nie może być przedrukowana ani w jakikolwiek sposób reprodukowana czy powielana mechanicznie, fotooptycznie, zapisywana elektronicznie lub magnetycznie, ani odczytywana w środkach publicznego przekazu bez pisemnej zgody wydawcy.

Wydawcy:
Urząd Miejski w Gorlicach
Gorlickie Centrum Kultury

Druk i oprawa:
Printgroup sp. z o.o.

ISBN 978-83-63374-34-1

Spis treści

Zagadnienia wojskowe

Wkład Twierdzy Kraków w zwycięstwo pod Gorlicami *17*
Marcin J. Mikulski
Jednostki piechoty *19*
Jednostki artylerii *23*
Oddziały balonowe *32*
Reflektory *32*
Załącznik. Zestawienie mobilnych baterii artyleryjskich
należących do Twierdzy Kraków, uczestniczących w bitwie pod Gorlicami *34*
Bibliografia *35*
Summary *36*

„Odczarowanie" munduru. Wpływ doświadczeń wojennych na umundurowanie cesarskiej i królewskiej armii (1868–1915) *37*
Christoph Hatschek
Bibliografia *47*
Summary *48*

Zagłada dywizji Korniłowa *49*
Walentin Juszko
Bibliografia *59*
Summary *60*

Udział 11. bawarskiej Dywizji Piechoty w bitwie pod Gorlicami *61*
Christian Stachelbeck
Plany niemieckiego Sztabu Generalnego *62*
Działania 11. bawarskiej Dywizji Piechoty *65*
Zakończenie *69*
Bibliografia *70*
Summary *71*

Kawaleria niemiecka pod Gorlicami.
Z działań pułku rotmistrza von Savoye
na prawym skrzydle 11. Armii Mackensena 2–6 V 1915 roku *73*
Bogusław Głód
Geneza pułku von Savoye *73*
Działania pułku rotmistrza von Savoye w operacji gorlickiej *75*
Zakończenie *80*
Bibliografia *80*
Summary *80*

Działania pruskiej 119. Dywizji Piechoty w dniach 2 i 3 maja 1915 r. *82*
Jarosław Centek
Wstęp *82*
Organizacja stron *82*
Przygotowania do natarcia *84*
Działania 2 maja 1915 r. *86*
Działania 3 maja 1915 r. *94*
Zakończenie *98*
Bibliografia *98*
Summary *99*

Od „Zuckerhut" do „Kaiserjägerhöhe".
C.k. XIV Korpus w ofensywie gorlickiej *100*
Tomasz Woźny
XIV Korpus przed ofensywą majową *100*
Skład korpusu w przededniu bitwy *102*
Przeciwnik *104*
Zadania XIV Korpusu *105*
2 maja – początek ofensywy *106*
3 maja – zajęcie Głowy Cukru *110*
4 maja – zdobycie Wzgórza Strzelców Cesarskich *112*
5 maja – bój o wzgórza nad Piotrkowicami *115*
Podsumowanie *117*
Bibliografia *121*
Summary *122*

Zagadnienia społeczne

Mieszkańcy Gorlic w armii austro-węgierskiej podczas I wojny światowej *124*
Kamil Ruszała
Narukować do wojska *124*
Unikanie i niezdolność do służby wojskowej *127*
Problemy kadrowe w mieście *129*
„Cwancyngierzy z Matką Boską", landwerzyści i landszturmiści *133*
Ranni i polegli *139*
Podsumowanie *141*
Bibliografia *143*
Summary *144*
Załącznik *145*
Zestawienie analizy list strat dla mieszkańców Gorlic *145*

Wielka Wojna Łemków *151*
Piotr Szlanta
Doświadczenie wojskowych *151*
Doświadczenie cywili *154*
Rosyjska okupacja *155*
Represje ze strony władz austro-węgierskich *161*
Odbudowa i problemy bytowe *168*
Podsumowanie *169*
Bibliografia *170*
Summary *172*

Wokół pamięci i sztuki

Bój o wzgórze Pustki w relacjach uczestników *173*
Sławomir Kułacz
Wprowadzenie *173*
Pozycje rosyjskie *175*
Przygotowanie artyleryjskie. *175*
Szturm *180*
Dalsze walki o wzgórze *181*
Z drugiej strony – relacja rosyjskiego kapitana *182*
Pobojowisko *184*
Zakończenie *185*
Bibliografia *187*
Summary *188*

Galicyjskie cmentarze wojenne. Historia, architektura, sztuka *189*
Jan Schubert
Wstęp *189*
Organizacja grobownictwa wojennego
w monarchii austro-węgierskiej *190*
Podsumowanie działalności oddziałów grobownictwa wojennego w Galicji *192*
Wskazówki dotyczące zakładania i utrzymania miejsc pochówków *198*
Cmentarze wojskowe w Galicji Środkowej i Wschodniej *203*
Cmentarze wojskowe w Galicji Zachodniej *212*
Podsumowanie *224*
Bibliografia *228*
Summary *229*

Temat „Bitwy pod Gorlicami" w twórczości Jana Wałacha *230*
Michał Kawulok
W szkole jednorocznych ochotników i na froncie *230*
Kriegsmaler. *232*
Prace nad obrazem „Bitwa pod Gorlicami" *234*
Powojenne losy panoramy bitwy *237*
Bibliografia *239*
Summary *240*

Wykaz skrótów *241*

Skorowidz nazwisk *242*

Skorowidz nazw geograficznych *249*

Bitwa pod Gorlicami – refleksje z perspektywy stulecia

Zapytawszy studentów historii uniwersytetów zachodnich, czy to europejskich czy też pozaeuropejskich, o I wojnę światową, zdecydowanie więcej usłyszymy na temat frontu zachodniego, aniżeli wschodniego teatru działań wojennych. Podobnie będzie w przypadku światowych muzeów, na przykład *Imperial War Museum* w Londynie, w którym mimo rearanżacji ekspozycji i następnie wielkiego otwarcia w zeszłym roku część poświęcona frontowi wschodniemu zmarginalizowana została do bitwy pod Tannenbergiem[1] oraz rewolucji w Rosji i jej następstw. Sytuację poprawia nieco również przearanżowane w ostatnim roku wiedeńskie *Heeresgeschichtliches Museum*, gdzie front wschodni musiał – co oczywiste – zająć centralne miejsce. Mimo to, nawet i w tym muzeum słabo wyeksponowany został wątek jednej z najistotniejszych operacji militarnych frontu wschodniego, a więc operacji gorlicko-tarnowskiej[2] z maja roku 1915. Nazwa „Gorlice" nie gościła często w historiografii zachodniej z co najmniej kilku powodów.

Przede wszystkim operacja gorlicka była ogromnym sukcesem Państw Centralnych, które wojnę światową przegrały, dlatego też *de facto* kultywowanie pamięci o minionej wojnie w Niemczech czy Austrii przejawiało się w zupełnie innej formie aniżeli w Europie Zachodniej. Natomiast dominująca na Zachodzie historiografia anglosaska koncentrowała się – co zrozumiałe przecież – wokół zagadnień związanych z wielkimi bitwami materiałowymi frontu zachodniego. Prace anglojęzyczne dotyczące walk na wschodzie wciąż należą do rzadkości[3].

Nie oznacza to, że Gorlice skazane zostały na *damnatio memoriae*. Pierwsza monografia bitwy powstała pod skrzydłami niemieckiego Sztabu Generalnego jeszcze przed jego rozwiązaniem w 1919 r.[4] Kolejną niemiecką syntezę bitwy wydano tym razem pod auspicjami Archiwum Rzeszy (*Reichsarchiv*)[5]. Z oczywistych względów publikacje te skupiały się głównie na działaniach wojsk

1 Najpopularniejsza na zachodzie książka dotycząca frontu wschodniego to właśnie praca o Tannenbergu: D.E. Showalter, *Tannenberg. Clash of Empires 1914*, Washington 2004. Jej polski przekład ukazał się w 2005 r. nakładem wydawnictwa Książka i Wiedza.

2 O nazewnictwie zob. J. Centek, *Bitwa pod Gorlicami, Małe Verdun czy Operacja Tarnowsko-Gorlicka. Regionalna polityka historyczna* [w:] Znaki Pamięci V – bitwa gorlicka, jej znaczenie i skutki, pod red. K. Ruszały, Gorlice 2012, s. 5–14.

3 N. Stone, *The eastern front, 1914–1917*, New York 1975; D. Jordan, M.S. Neiberg, *The Eastern Front 1914–1920*, London 2008; T.C. Dowling, *The Brusilov offensive*, Bloomington 2008; R.L. DiNardo, *Breakthrough. The Gorlice–Tarnow campaign 1915*, Santa Barbara 2010; G.A. Tunstall, *Blood on the snow. The Carpathian winter war of 1915*, Lawrence 2010.

4 L. Graf von Rothkirch Freiherr von Trach, *Gorlice–Tarnow*, Oldenburg 1918.

5 O.T. von Kalm, *Gorlice*, Oldenburg–Berlin 1930.

Państw Centralnych, przede wszystkim niemieckich, traktując stronę rosyjską bardzo pobieżnie. Co ciekawe, w międzywojennej Austrii nie powstało żadne całościowe ujęcie bitwy gorlickiej. Również Rosjanie nie pokusili się o nie[6], jednakże w Moskwie wydano zbiór dokumentów jej poświęcony. Wobec trudności z dostępem do rosyjskich materiałów archiwalnych stanowi po dziś dzień bardzo cenne źródło[7]. Rosjanie przetłumaczyli także studium poświęcone przełamaniu gorlickiemu[8], wydane przez szwedzki Sztab Generalny[9]. Wiele interesujących informacji na temat przełamania pod Gorlicami można znaleźć w oficjalnych historiach wojny – niemieckiej[10], austriackiej[11] czy rosyjskiej[12]. Bitwa zajmuje również istotne miejsce w wielu historiach pułkowych uczestniczących w niej jednostek niemieckich[13]. Warto wspomnieć także o publikacji Hermanna von François, który opisał głównie działania dowodzonego przez siebie XLI Korpusu Rezerwowego[14]. Również w polskiej historiografii okresu międzywojennego nieco miejsca poświęcono gorlickiej bitwie[15]. Wszystkie te publikacje analizowały wydarzenia wyłącznie od strony taktyczno-militarnej.

W okresie międzywojennym ukazał się również cały szereg wspomnień osób, które w różnym stopniu związane były z przełamaniem pod Gorlicami. Dotyczy to nie tylko wojskowych[16], ale także i komisarycznego burmistrza Gorlic, księdza Bronisława Świeykowskiego[17].

W dwudziestoleciu międzywojennym miały miejsce ekspedycje – czy może raczej wycieczki – weteranów z różnych krajów walczących na terenie dawnej Galicji Zachodniej z byłych Austro-Węgier, czy też sojuszniczej II Rzeszy Kaisera Wilhelma. O wojnie przypominał nie tylko pobitewny krajobraz, zniszczone wsie i miasta, problemy z odbudową i problemy gospodarcze, ale również licznie rozsiane groby i cmentarze wojenne, budowane jeszcze w czasie trwania wojny. Te wybitne pomniki architektury stanowiące nie tylko z perspektywy czasu świadectwo krwawych bitew, ale również dzieła kunsztu artystycznego i architektonicznego, stanowią istotne miejsca pamięci, chociaż czasami również i o nich starano się zapominać[18].

6 Powstała jednakże książka poświęcona utracie Galicji (М.Д., Бонч–Бруевич, *Потеря нами Галиции в 1915 году*, Т. 1, Москва 1920 Москва–Ленинград 1926), składająca się z dwóch tomów, w pierwszym z nich przedstawiono próby przedarcia się przez Karpaty zimą 1915 r. (*Через Карпаты в Венгрию зимою 1915 года*), w drugim zaś klęskę rosyjskiej 3. Armii (*Катастрофа в 3-й Армии*). Nie można więc traktować jej jako monografii bitwy pod Gorlicami.

7 *Горлиская операция*, Москва 1941.

8 *Сражение при Горлице–Тарнов 2-го–6-го мая 1915 г. Совместные действия пехоты и артиллерии,* Москва 1929.

9 *Från slaget vid Gorlice–Tarnów den 2–6 maj 1915. Studie beträffande samverkan mellan infanteriet och artilleriet*, Stockholm 1926.

10 *Der Weltkrieg 1914 bis 1918*, Band 1–7, Berlin 1931.

11 *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918*, Band II, Wien 1931.

12 *Стратегический очерк войны 1914–1918 г.г.*, cz. 1–7, Москва 1922–1923.

13 Liczbę publikacji tego typu widać na przykładzie Korpusu Gwardii (zob. np. J. Centek, *Korpus Gwardii w bitwie pod Gorlicami*, Warszawa 2015, s. 7–11.).

14 [H.] von François, *Gorlice 1915. Der Karpatendurchbruch und die Befreiung von Galizien*, Leipzig 1922.

15 F.K. Latinik, *Żołnierz polski pod Gorlicami 1915. Działalność 100. pułku Ziemi Cieszyńskiej*, Przemyśl 1923; C. Odrowąż-Pieniążek, *Działania artylerii VI Korpusu austriackiego w bitwie pod Gorlicami dnia 2 maja 1915 r.* „Przegląd Artyleryjski" 1938. R. XVI, 10; J. Kirchmayer, *Artyleria w bitwie pod Gorlicami (2–5 V 1915).* „Przegląd Artyleryjski" R. 1938. R XVI nr 3 i 4; R. Ratzenhofer, *Koncentracja kolejowa do bitwy pod Gorlicami–Tarnowem* (kwiecień 1915), „Bellona", 1931, T. XXXVII; J. Kleeberg, *Geneza bitwy pod Gorlicami*, Warszawa 1930.

16 Zob. np. E. von Loebell, *Mit dem 3. Garde-Regiment z. F. im Weltkriege 1914/18*, Berlin 1920; *Mackensen. Briefe und Aufzeichnungen des Generalsfeldmarschalls aus Krieg und Frieden*, wyd. W. Foerster, Leipzig 1938; A. Arz, *Zur Geschichte des grossen Krieges 1914–1918*. Wien–Lepizig–München 1924.

17 B. Świeykowski, *Z dni grozy w Gorlicach. Od 29 IX 1914 do 2 V 1915*, Kraków 1919.

18 Zob. np. J. Pałosz, *Śmiercią złączeni. O cmentarzach z I wojny światowej na terenach Królestwa Polskiego administrowanych przez Austro-Węgry*, Kraków 2012; K. Ruszała, *Trzy cmentarze z okresu I wojny*

Wszystko zmieniło się wraz z kolejnym konfliktem zbrojnym. II wojna światowa wkrótce wyparła z centrum zainteresowania krwawe walki wcześniejszego konfliktu. Niemiej jednak w czasie jej trwania sami najeźdźcy odwiedzali miejsca spoczynku żołnierzy z czasów pierwszej wojny światowej, co udokumentowane zostało fotografiami, czy też pojedynczymi inskrypcjami, pozostałymi na cmentarzach wojennych[19].

W II połowie XX wieku, wraz z popularyzacją ruchu turystycznego stopniowo wzastało zainteresowanie I wojną światową i działaniami wojennymi, co zaowocowało kilkoma pracami[20]. Bitwę pod Gorlicami rozpropagowała również monografia autorstwa prof. Michała Klimeckiego, wydana w znanej serii „Historyczne Bitwy"[21]. W 1985 r., w związku z 70. rocznicą bitwy pod Gorlicami wydano okolicznościową broszurę.

W Gorlicach pamięć o jednej z najważniejszych bitew I wojny światowej trwała nadal, przypominały o niej zresztą liczne w okolicy cmentarze wojenne. Nic zatem dziwnego, że w 1995 r. zorganizowano konferencję naukową poświęconą przełamaniu pod Gorlicami, w której uczestniczyli badacze z Polski oraz Austrii, Niemiec i Rosji. Materiały z niej ukazały się z pewnym opóźnieniem, ale wydatnie przyczyniły się do rozwoju badań nad tą bitwą[22].

Kolejny etap zainteresowania nad gorlickim przełamaniem rozpoczął się wraz z pierwszą konferencją z cyklu „Znaki Pamięci" w 2007 r. Do tej pory odbyło się sześć spotkań z tej serii, każde z nich pozostawiło po sobie tom studiów[23]. Publikacje te charakteryzują się nie tylko oparciem badań na szerokiej kwerendzie archiwalnej i bibliotecznej, zarówno w instytucjach krajowych jak i zagranicznych, ale także łączą w sobie w sobie wątki militarne z cmentarnymi oraz społecznymi, stanowiąc tym samym przyczynki do przedstawienia całokształtu bitwy.

Z takim stanem badań Gorlice weszły w obchody rocznicy wielkiej bitwy, która przetoczyła się przez miasto równo sto lat temu. Ich częścią była zorganizowana 1 maja 2015 r. w Dworze Karwacjanów konferencja naukowa, w której wzięli udział zarówno badacze polscy oraz z Austrii, Niemiec i Rosji. Niniejsza publikacja, którą oddajemy do rąk Czytelników również wpisuje się w upamiętnienie setnej rocznicy bitwy pod Gorlicami, a jej redaktorzy mają nadzieję, że zostanie ona przyjęta podobnie życzliwie, jak materiały z konferencji zorganizowanej dwadzieścia lat wcześniej. Wiele wątków zostało rozszerzonych, nierzadko również zaktualizowanych o nowe ustalenia w oparciu o szerokie badania archiwalne i biblioteczne. Interdyscyplinarne ujęcie problematyki bitwy pod Gorlicami spowodowało, że referaty zostały podzielone na trzy zasadnicze części, zatytułowane „Zagadnienia wojskowe", „Zagadnienia Społeczne" oraz „Wokół pamięci i sztuki".

światowej w Jaśle, [w:] *Znaki Pamięci II. Śladami I Wojny Światowej Materiały z międzynarodowej konferencji*, red. M. Łopata, Gorlice 2009.

19 Przykład stanowi napis sporządzony w fundamencie wieży na cmentarzu wojennym nr 55 w Gładyszowie.

20 Zob. np. M. Zgórniak, *Bitwa pod Gorlicami w 1915 r.*, [w:] *Nad rzeką Ropą. Szkice historyczne*, T. 3, pod red. Z. Żarneckiej, Kraków 1968, s. 551–582; idem, *1914–1918. Studia i szkice z dziejów I wojny światowej*, Kraków 1987, s. 154–186.

21 M. Klimecki, *Bitwa pod Gorlicami*, Warszawa 1991, wyd. II 2009.

22 *Militarne i polityczne znaczenie Operacji Gorlickiej w działaniach wojennych I wojny światowej*, Gorlice 1995.

23 *Znaki Pamięci. Materiały z konferencji naukowej,* red. M. Dziedziak, Gorlice 2007; *Znaki Pamięci II – śladami I wojny światowej. Materiały z międzynarodowej konferencji,* red. M. Łopata, Gorlice 2009; *Znaki Pamięci III – śladami I wojny światowej. Materiały z konferencji*, red. M. Łopata, Gorlice 2010; *Znaki Pamięci IV – w 95 rocznicę bitwy gorlickiej. Materiały z Konferencji*, Gorlice 2011; *Znaki Pamięci V – bitwa gorlicka, jej znaczenie i skutki. Materiały z konferencji*, red. K. Ruszała, Gorlice 2012, *Znaki pamięci VI. Ziemia gorlicka w ogniu Wielkiej Wojny. Materiały z konferencji*, red. K. Ruszała, Gorlice 2014.

W najobszerniejszym bloku zagadnień militarnych znalazł się artykuł Marcina Jakuba Mikulskiego, doktoranta Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, zajmującego się naukowo dziejami Twierdzy Kraków i autora szeregu publikacji z tego zakresu[24]. W swoim referacie, opartym praktycznie wyłącznie o materiały archiwalne, wskazał, jakie elementy piechoty i artylerii biorącej udział w przełamaniu pod Gorlicami zostały sformowane w Twierdzy Kraków. Krakowskie baterie stanowiły istotny odsetek, zwłaszcza artylerii ciężkiej.

Christoph Hatschek jest zastępcą dyrektora Muzeum Historycznego Wojsk Lądowych w Wiedniu (*Heeresgeschichtliches Museum*), od lat zawodowo zajmującym się kwestiami umundurowania czy falerystyki wojsk austro-węgierskich. W niniejszym tomie opublikowany został jego tekst poświęcony przekształceniom austro-węgierskiego umundurowania pod wpływem doświadczeń bojowych aż do ofensywy 1915 r. włącznie. Początek pierwszej wojny światowej ukazał w całym zakresie niedostatki ubioru barwy *hechtgrau*, zastąpionego w 1916 r. umundurowaniem *feldgrau*, barwy zaczerpniętej od niemieckiego sojusznika.

Działania strony rosyjskiej na potrzeby książki opracował Walentin Juszko z Moskwy, badacz zajmujący się pierwszą wojną światową na froncie wschodnim, prelegent na licznych konferencjach z tej tematyki organizowanych w Rosji i Polsce. W swoim tekście przedstawił okoliczności okrążenia rosyjskiej 48. Dywizji Piechoty, dowodzonej przez sławnego później generała Ławra Korniłowa. To istotne wydarzenie dotychczas było zbywane w oficjalnych publikacjach jedynie lakonicznymi wzmiankami. Zdaniem Autora, mimo ogromnych strat poniesionych przez dywizję, przyczyniło się ono do uratowania rosyjskiej 3. Armii przed ostateczną zagładą. Jako istotna przyczyna okrążenia dywizji jawi się przede wszystkim brak łączności pomiędzy dowództwami różnych szczebli. Walentin Juszko wskazał również, iż nie jest do końca jasne, żołnierze której dywizji austro-węgierskiej wzięli do niewoli dzielnego dowódcę. Istotnym elementem artykułu są dane archiwalne dotyczące strat dywizji oraz liczebności jej oddziałów, które zdołały się wydostać z okrążenia.

Kolejny autor, Christian Stachelbeck, reprezentuje Centrum Historii Wojskowej i Nauk Społecznych Bundeswehry (*Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr*) w Poczdamie. Oprócz czynnej służby w siłach zbrojnych Niemiec w stopniu podpułkownika (m.in. uczestniczył w misji ISAF w Afganistanie), jest historykiem wojskowym, zajmującym się dziejami I wojny światowej[25]. W swoim artykule podjął się przedstawienia działań 11. bawarskiej Dywizji Piechoty w pierwszym dniu przełamania pod Gorlicami. Scharakteryzował także pokrótce samą dywizję oraz odczucia jej żołnierzy po przybyciu do Galicji. Bawarczycy otrzymali zadanie opanowania rosyjskich pozycji w ciężkim terenie, jednakże zdołali je wykonać dzięki znacznemu wsparciu ciężkiej artylerii.

Autor kolejnego tekstu, Bogusław Głód z Sękowej, jest pasjonatem histori, regionalistą oraz członkiem grup rekonstruujących siły austro-węgierskie z okresu I wojny światowej. Z tych

24 Zob. np. Marcin J. Mikulski, *Twierdza Kraków w latach wielkiej wojny. Życie wewnątrz fortecznego pierścienia*, [w:] *Małopolska i Podhale w latach Wielkiej Wojny 1914–1918*, cz. 1, pod red. R. Kowalskiego, Nowy Targ 2005, s. 321–373; idem, *Podbrzusze Twierdzy. Wojskowość austriacka i austro-węgierska na terenie Podgórza i okolic w latach 1850–1918*, [w:] *IX Sesja Podgórska Urzędy i urzędnicy Podgórza*, Kraków 2009, s. 63–152.

25 Spośród jego publikacji warto przywołać choćby publikacje książkowe dotyczące tematyki Wielkiej Wojny – Ch. Stachelbeck, *Militärische Effektivität im Ersten Weltkrieg. Die 11. Bayerische Infanteriedivision 1915–1918*, Paderborn 2010; idem, *Deutschlands Heer und Marine im Ersten Weltkrieg*, München 2013.

względów od lat interesuje się przełamaniem pod Gorlicami[26]. W swoim rozdziale przedstawił działania kombinowanego pułku kawalerii rotmistrza von Savoye, który stanowił kawalerię dywizyjną 11. bawarskiej Dywizji Piechoty. Składał się z trzech szwadronów, każdy pochodził z innego pułku. Dwa z nich tworzyli szwoleżerowie z Bawarii, trzeci zaś dragoni z Westfalii. Początkowo jego żołnierze zajmowali się m.in. odprowadzaniem jeńców na tyły, ale w miarę rozwoju działań zostali wprowadzeni na pierwszą linię walki z zadaniem prowadzenia rozpoznania, czy nawet zajmowania niektórych punktów terenowych.

Jarosław Centek jest pracownikiem naukowym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W kręgu jego zainteresowań znajduje się armia niemiecka[27] oraz pierwsza wojna światowa[28]. Od szeregu lat prowadzi badania nad przełamaniem pod Gorlicami, czego ostatnim efektem jest monografia działań Korpusu Gwardii[29]. Na potrzeby niniejszej monografii opracował on temat dotyczący kolejnej niemieckiej wielkiej jednostki biorącej udział w bitwie – 119. Dywizji Piechoty. W swoim rozdziale dokładnie omówił organizację dywizji, zajmowanie przez nią pozycji wyjściowych do natarcia oraz działania w czasie dwóch pierwszych decydujących, dni bitwy gorlickiej.

Tomasz Woźny jest członkiem Stowarzyszenia Aktywnej Ochrony Cmentarzy z I Wojny Światowej w Galicji „Crux Galiciae" i znawcą działań wojsk austro-węgierskich na terenie Galicji. Tematykę z tego zakresu prezentował na szeregu konferencji krajowych i zagranicznych. Część jego wystąpień ukazała się także drukiem[30]. W swoim tekście przedstawił działania austro-węgierskiego XIV Korpusu Armijnego, wchodzącego w skład północnego sąsiada niemieckiej 11. Armii – c.k. 4. Armii. Mimo że ten elitarny korpus znajdował się poza kluczowym odcinkiem gorlickiego przełamania, toczył tam ciężkie walki, które kosztowały go ogromne straty. Mimo to zdołał opanować kluczowe rosyjskie pozycje, jak Głowa Cukru, „Podkowa", czy wzgórza nad Piotrkowicami.

W bloku zagadnień społecznych znalazły się dwa wystąpienia. Autorem pierwszego z nich jest Kamil Ruszała, doktorant Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. W swoich dotychczasowych publikacjach zajmował się m.in. historią społeczno-gospodarczą podczas I wojny światowej, problematyką miast w obliczu wojny[31], zniszczeń wojennych[32] czy też miejsc pamięci i cmentarzy wojennych rejonu Gorlic[33]. W swoim artykule podjął tematykę służby mieszkańców

26 Dotychczas jego zainteresowania zaowocowały artykułem B. Głód, *Ck 2. bośniacko-hercegowiński pułk piechoty pod Gorlicami*, [w:] *Znaki Pamięci VI. Ziemia gorlicka w ogniu wielkiej wojny. Materiały z konferencji naukowej*, red. K. Ruszała, Gorlice 2014, s. 73–81.

27 Z tego zakresu można wymienić monografie: J. Centek, *Hans von Seeckt. Twórca Reichsheer*, Kraków 2006; idem, *Reichsheer ery Seeckta (1921–1926)*, Warszawa 2010.

28 J. Centek, *Verdun 1916*, Warszawa 2009; idem, *Somma 1916*, Warszawa 2011.

29 J. Centek, *Korpus Gwardii w bitwie pod Gorlicami*, Warszawa 2015.

30 T. Woźny, *Działania 4. Armii austro-węgierskiej w czasie bitwy gorlickiej (2–8 maja 1915r.)* [w:] *Front wschodni I wojny światowej. Studia z dziejów militarnych i polityczno-społecznych*, red. M. Baczkowski, K. Ruszała, Kraków 2013; idem, *Zapomniane skrzydło bitwy gorlickiej: Działania ck X Korpusu pod Małastowem, Ropicą Ruską i Bartnem* [w:] *Znaki pamięci VI. Ziemia gorlicka w ogniu Wielkiej Wojny. Materiały z konferencji*, red. K. Ruszała, Gorlice 2014, s. 41–66.

31 K. Ruszała, *Wybrane problemy z funkcjonowania miasta Gorlice i życia mieszkańców po przejściu frontu*, [w:] *Wielka Wojna poza linią frontu*, red. D. Grinberg et al., Białystok 2013; idem, *Komitet Ratunkowy Miasta Gorlic podczas I wojny światowej*, [w:] *Znaki Pamięci V – bitwa gorlicka, jej znaczenie i skutki. Materiały z konferencji naukowej*, Gorlice 30.04.2011, red. K. Ruszała, Gorlice 2012

32 Idem, *Zniszczenia wojenne miasteczka galicyjskiego podczas I wojny światowej – przykład Biecza*, [w:] *Znaki pamięci VI. Ziemia gorlicka w ogniu Wielkiej Wojny*, red. K. Ruszała, Gorlice 2014, s. 82–105; Odbudowa Gorlic po I wojnie światowej – dwie wytyczne z 1918 i 1919 roku, „Kwartalnik Gorlicki" 2010, nr 53

33 K. Ruszała, *Trzy cmentarze z okresu I wojny światowej w Jaśle*, [w:] *Materiały z międzynarodowej konferencji Znaki Pamięci II – śladami I wojny światowej,* red. M. Łopata, Gorlice 2009, s. 17–40; idem,

Gorlic w armii austro-węgierskiej w czasie I wojny światowej. Wskazał w nim na to, iż pobór nie tylko zachwiał proporcję między liczbą mężczyzn i kobiet, ale także pozbawił je wykwalifikowanych kadr. Oprócz przedstawienia stosunku mieszkańców do poboru, Kamil Ruszała odtworzył także szlak bojowy jednostek, w których służyli Gorliczanie oraz w oparciu o austriackie dokumenty archiwalne podjął próbę tabelarycznego zestawienia strat, jakie ponieśli mieszkańcy.

Piotr Szlanta jest pracownikiem Uniwersytetu Warszawskiego, zajmującym się w swoich badaniach dziejami pierwszej wojny światowej[34], polityką II Rzeszy[35] czy postacią cesarza Wilhelma II[36]. W swoim rozdziale podjął się przedstawienia losów Łemków, zamieszkujących rejon Karpat, którzy znaleźli się pod rosyjską okupacją, a następnie oskarżanych o rusofilstwo. Wielu z nich zostało z tego względu aresztowanych. Zwrócił jednakże uwagę, że mimo ofiar, jakie ponieśli Łemkowie, wojna przyspieszyła budowę ich tożsamości narodowej.

Blok zagadnień „Wokół pamięci i sztuki" otwiera artykuł Sławomira Kułacza – doktoranta na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Gdańskiego. Zajmuje się on naukowo zagadnieniami językowymi w armii austro-węgierskiej[37] a także działaniami wojennymi tejże armii na terenie Galicji[38] i cmentarzami wojennymi nad dolnym Sanem[39]. W przygotowanym przez niego na potrzeby tej książki rozdziale zebrał rozproszone relacje żołnierzy i oficerów młodszych z boju o wzgórze Pustki. Doskonale uzupełniające się, miejscami bardzo spójne teksty pióra żołnierzy 12. Dywizji Piechoty zestawił z bardzo cenną relacją rosyjskiego kapitana, któremu dane było przetrwać morderczy ostrzał austro-węgierskiej artylerii.

Jan Schubert, pracownik naukowy Akademii Krakowskiej im. Frycza Modrzewskiego, zajmuje się w swoich badaniach naukowych zagadnieniami z zakresu historii architektury[40] oraz grobownictwa wojennego[41]. Tym razem podjął się porównania nekropolii zakładanych przez Krakowski Oddział Grobów Wojennych do innych obiektów tego typu na terenie Galicji. Zwrócił uwagę na fakt, że specyfika cmentarzy wznoszonych w Galicji Zachodniej wynika głównie z faktu dysponowania odpowiednimi środkami na ten cel. Wskazał, że w rejonie Przemyśla liczba poległych znacznie przekraczała liczbę pochowanych w Galicji Zachodniej, ale tamtejszy Oddział Grobów Wojennych posiadał jedynie ułamek funduszy i personelu w stosunku do krakowskiego. Niemniej

Źródła i szkice do historii cmentarzy wojennych w Gorlicach, [w:] *Znaki Pamięci III – Śladami I Wojny Światowej. Materiały z konferencji naukowej*, Gorlice 24.10.2009, red. M. Łopata, Gorlice 2010; idem, *Zachodniogalicyjskie cmentarze na pocztówkach wydanych przez Oddział Grobownictwa Wojennego. Projekty a ich realizacja*, [w:] *Znaki Pamięci. Materiały z konferencji naukowej*, Gorlice 27.10.2007, red. M. Dziedziak, Gorlice 2008; idem, *Cmentarze wojenne w okolicy Brzostku na okolicznościowych pocztówkach*, [w:] *Z dziejów Brzostku. Studia i materiały*, t. 1: XIX–XX w., red. B. Stanaszek, Brzostek 2007

34 Zob. np. P. Szlanta, *Tannenberg 1914*, Warszawa 2005.

35 P. Szlanta, *Persja w polityce Niemiec 1906–1914*, Warszawa 2005.

36 P. Szlanta, *Wilhelm II. Ostatni z Hohenzollernów*, Warszawa 2015.

37 S. Kułacz, *Germanizmy w języku polskich żołnierzy armii austro-węgierskiej*, [w:] *Front wschodni I wojny światowej. Studia z dziejów militarnych i polityczno-społecznych*, red. M. Baczkowski, K. Ruszała, Kraków 2013, s. 119–135.

38 S. Kułacz, *Od Pustek do Sanu. Działania austro-węgierskiej 12. Dywizji Piechoty w dniach 2–16 maja 1915 r.*, [w:] *Znaki Pamięci VI. Ziemia gorlicka w ogniu wielkiej wojny. Materiały z konferencji naukowej*, red. K. Ruszała, Gorlice 2014, s. 17–40.

39 S. Kułacz, *Groby żołnierskie z okresu I wojny światowej w Leżajsku i okolicy – krótka historia (nie)pamięci*, [w:] *I wojna światowa nad Sanem*, red. A. Garanty, Stalowa Wola 2014, s. 95–107.

40 J. Schubert, *Wiedeński architekt Hans Mayr i jego twórczość w latach 1903–1914*, [w:] *Znaki Pamięci IV – w 95 rocznicę bitwy gorlickiej. Materiały z Konferencji*, Gorlice 2011, s. 5–24.

41 Np. J. Schubert, Austriackie cmentarze wojenne w Galicji z lat 1914–1918, Kraków 1992; J. Schubert, P. Pencakowski, *Cmentarze twierdzy Kraków z lat 1914–1918* „Rocznik Krakowski", 1993; J. Schubert, *Cmentarze wojenne twierdzy Przemyśl z lat 1915–1918*, „Czasopismo Techniczne" 2003 z. 3A.

jednak, również sam przebieg działań wojennych miał niemały wpływ na zakładanie cmentarzy wojennych, więc także formy pomników upamiętniających poległych.

Michał Kawulok jest pracownikiem Muzeum Beskidzkiego im. Andrzeja Podżorskiego w Wiśle, w swoich badaniach zajmuje się twórczością artysty Jana Wałacha. Przedstawił sylwetkę twórcy, jego służbę w armii austro-węgierskiej, okoliczności otrzymania zlecenia namalowania obrazu przedstawiającego szturm wzgórza Pustki oraz etapy powstawania tego dzieła. Dokonał także jego szczegółowej analizy.

Książka, którą oddajemy do rąk Czytelników, stanowi garść spojrzeń na bitwę pod Gorlicami z różnych perspektyw. Zaznaczyć należy, że w żadnym stopniu nie wyczerpuje ona poruszanego tematu, gdyż tak na prawdę miasto wciąż czeka m.in. na swoje opracowanie dotyczące życia codziennego w latach zawieruchy wojennej 1914–1918.

Setna rocznica bitwy przyczyniła się do powstania kolejnych publikacji związanych z przełamaniem pod Gorlicami[42]. Redaktorzy żywią nadzieję, że badania nad bitwą będą kontynuowane w kolejnych latach, gdyż wiele aspektów z nią związanych wciąż wymaga wyjaśnienia.

Jarosław Centek, Sławomir Kułacz, Kamil Ruszała

42 K. Kusiak, *Gorlickie w Wielkiej Wojnie 1914–1915. Wspomnienia, relacje, legendy*, b.m.w. 2015; M. Pikusa, A. Bąk, *Zawierucha Wielkiej Wojny na terenie gminy Szerzyny*, Tarnów 2015; J. Centek, *Korpus Gwardii…*